

فهرست نسخ خطی موسیقی ایرانی

گردآوری:

محمد تقی مسعودیه

قدسیه مسعودیه

ویراستار: محمد تقی حسینی

سرشناسه	: مسعودیه، محمدتقی، ۱۳۰۶-۱۳۷۷.
عنوان و نام پدیدآور	: فهرست نسخ خطی موسیقی ایرانی / گردآوری - محمدتقی مسعودیه
مشخصات نشر	: تهران؛ فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده هنر، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۲ ص.
شابک	: 978-600-91607-8-5
وضعیت فهرست نویسی	: فیفا
موضوع	: موسیقی -- نسخه های خطی -- فهرست ها
موضوع	: موسیقی ایرانی -- سرگذشتنامه و کتاب شناسی
شناسه افزوده	: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده هنر
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ ف ۹ م / ۱۳۵ ML
رده بندی دیویی	: ۰۱۶ / ۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۸۳۴۱۷

پژوهشکده هنر

نام کتاب: فهرست نسخ خطی موسیقی ایرانی

گردآوری: محمدتقی مسعودیه

ویراستار: محمدتقی حسینی

ناشر: پژوهشکده هنر

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۱

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپخانه: جزایری

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۶۰۷-۸-۵

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

گروه هنر شرق پژوهشکده هنر در راستای برآورده ساختن نیازهای هنری جامعه،

کتاب حاضر را در اختیار علاقه‌مندان حوزه پژوهشی و هنری قرار داده است.

نشانی: خیابان ولیعصر، بالاتر از تقاطع امام خمینی، کوچه شهید حسن سخنور، پلاک ۲۹، پژوهشکده هنر

تلفن: ۲- ۶۶۹۵۶۱۹۰ نمابر: ۶۶۴۸۰۹۴۵ کدپستی: ۱۱۳۷۶۳۸۱۱

سخن ناشر

ایران با سابقه‌ای درخشان و چشمگیر در فرهنگ و تمدن، میراثی گرانبها از دانش، حکمت، ادب و هنر به پا ساخته و در گذر زمان روابط و تعاملات فرهنگی بسیار گسترده‌ای با تمدن‌های بزرگ خاور و باختر داشته است. این روابط بینا فرهنگی در دوره اسلامی و پیش از آن، زمینه‌ساز تعاملات گسترده‌ای در حوزه هنر بوده است. ایرانیان از یکسو هر آنچه را که با دین و آیین و نیازهای بومی فرهنگی و اجتماعی‌شان سازگار بوده است آگاهانه و هوشمندانه از فرهنگ سایر ملل دریافت کرده‌اند و از سوی دیگر همواره نقش عمیق و مؤثری در فرهنگ و هنر جوامع مختلف داشته‌اند.

جریان‌های فکری و اندیشه‌ورزی‌های تمدن‌ساز، همواره در بستر تلاش‌های روشمند، مسأله محور و هدفمند دانشمندان، پژوهشگران و فرهیختگان جوامع، شکل گرفته است. بی‌شک دستاوردهای مادی و معنوی تاریخ بشر حاصل هم‌افزایی دانش و پژوهش اندیشمندانی است که با همفکری و هم‌اندیشی به نشر دستاوردهای پژوهشی خود پرداخته و الگوها و روش‌هایی بدیع و خلاقانه برای تبیین مسائل دنیوی و اخروی و رشد فضیلت‌های انسانی ارائه داده‌اند.

هنر به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی ظهور و بروز فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، جایگاه ویژه‌ای در تعاملات زیستی و فرهنگی انسانها داشته و نقشی محوری را در پیشرفت و تعالی یا انحطاط و انحراف جوامع ایفا کرده است. هنر هر جامعه‌ای در بستر فکری و فرهنگی، دینی و اعتقادی و مطابق با شرایط تاریخی، اجتماعی و جغرافیایی آن جامعه شکل می‌گیرد و مطالعه، تحقیق و نظریه‌پردازی در حوزه فرهنگ و هنر، قلمرو بسیار گسترده، متنوع و پرجاذبه‌ای را پیش روی پژوهشگران و علاقمندان هنر می‌گشاید. با این حال چنین فعالیت‌هایی مستلزم بسترهای فکری و معرفتی، زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، اصول ساختاری و روشی، و منابع مادی و معنوی‌ای است که جامعه و نهادهای اجتماعی برای محققان و اندیشمندان فراهم می‌سازند، زیرا مطالعات و پژوهش‌های پربارنده، روشمند، منسجم و مستمر، و آگاهی از نتایج تحقیقات دیگران، بدون تحقق این بسترها و زمینه‌ها حاصل نمی‌شود.

نتایج و دستاوردهای نظری و عملی چنین مطالعات و پژوهش‌هایی، راه‌های جدید و روشنی را در رشد معرفتی و فرهنگی افراد بشر و بسط تعاملات اجتماعی و فرهنگی فرارو می‌نهد و بینش‌ها، نگرش‌ها و چشم‌اندازهای نوبی را پیش روی هنرجویان و هنرپژوهان می‌گذارد. از این رو توجه به مطالعه، پژوهش، نقد و نظریه‌پردازی در حوزه هنر بر اساس نیازهای بومی از نیازهای اساسی حیات فرهنگی ایران اسلامی به شمار می‌آید که فقدان آن، منجر به فهم نادرست، تکرار یا پیروی از نظریه‌های غریبومی در پژوهش‌ها و مطالعات هنر ایرانی - اسلامی و غفلت از نیازها، تعلقات و پیشینه تاریخی خویش می‌گردد.

پیوند عمیق بین عمل و نظر یا به تعبیری حکمت عملی و حکمت نظری در سنت فرهنگی این مرز و بوم

ریشه‌دار و نهادینه بوده است. اما در دهه‌های اخیر، یکی از آسیب‌های جدی فعالیت‌های هنری شکاف بین نظر و عمل بوده است. لذا مطالعات نظری و فعالیت‌های پژوهشی باید به عنوان بخشی تفکیک‌ناپذیر در سیاستگذاری فرهنگی و هنری مورد توجه قرار گیرد.

پژوهشکده هنر فرهنگستان هنر در راستای تمهید و گسترش زمینه‌های مطالعات و پژوهش‌های بنیادین، توسعه‌ای و کاربردی در حوزه هنر، نقد و بررسی و آسیب‌شناسی پژوهش‌های هنری بر اساس معیارهای متعارف جوامع علمی و پژوهشی، و ایجاد بسترهای ارائه نظریه‌های کارآمد هنری، متناسب با نیازها و ارزش‌های دینی، ملی و بومی جامعه ایرانی، با دعوت از استادان و پژوهشگران فرهیخته و پرتلاش حوزه فرهنگ و هنر، برآن است که به نشر آثار و منابع تخصصی و عالمانه در قلمرو هنر بپردازد.

کتاب فهرست نسخ خطی فارسی موسیقی تلاشی است در راستای نشر آگاهی، دانش و بسط مطالعه پژوهش. امید است این کتاب برای صاحبان خرد و دانایی و فرزانی و علاقمندان به فرهنگ و هنر این مرز و بوم به ویژه هنرجویان و هنرپژوهان، مفید و راهگشا باشد.

مقدمه مؤلف

کتاب حاضر، فهرست توصیفی دویست و چهار اثر فارسی در علم موسیقی ایران است که بخش قابل ملاحظه‌ای از آن توسط جناب آقای محمدتقی دانش‌پژوه در فهرستی از نسخ خطی فارسی و عربی تحت عنوان مداومت در اصول موسیقی ایران که در آبان ۱۳۵۲ در تهران چاپ شده، آورده شده است. این کتاب‌شناس و کتابدار برجسته، شرح اکثر نسخ خطی، فهرست‌ها و چاپ‌های مناطق مختلف را داده است؛ و لیکن مباحث موزیکولوژی و اتنوموزیکولوژی آثار توصیف نشده، به علاوه برخی از نسخ موجود در کتابخانه‌های خارج از ایران را در بر ندارد. لذا برای تألیف اثری که در حد امکان دربردارنده تمامی نسخه‌های خطی فارسی موسیقی در کتابخانه‌های ایران و دیگر کشورهای جهان باشد، می‌بایست کاتب فهرست‌ها مورد بررسی قرار گیرد که طبیعتاً این کار مستلزم کوششی طولانی و کاوشی بی‌وقفه است. مسلماً چنانچه نسخ خطی ناشناخته‌ای که تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته‌اند، با دقت و پشتکار فراوان شناسایی شوند، می‌توان با اضافه کردن آن‌ها به نسخه‌های شناخته شده‌ای که قبلاً معرفی شده‌اند، به فهرست‌های قدیمی‌تر توسعه بخشید. البته نمی‌توان مدعی شد که قادریم تمام نسخه‌های خطی پراکنده در کتابخانه‌های مختلف جهان را بررسی کنیم، زیرا در این راه موانع بسیاری پیش روی ما قرار دارد، از جمله مشکلاتی که در کنکاش بعضی از نسخه‌ها موجود است و یا به دلیل مسؤلیت و قوانینی که بعضی کتابخانه‌ها دارند، به طوری که نمی‌توانستند به تقاضایم پاسخ دهند و آن را رد کردند و به همین دلیل نسخه‌های خطی بعضی از کتابخانه‌ها که ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود در این فهرست ذکر نشده است:

- هندوستان

احمد آباد: گجرات مجموعه سبجه.

۸۷ هـ (۱۲۲) معمای جهان؛ (f) VI رساله موسیقی؛ (g) VII رساله اخیر در موسیقی.

حیدر آباد: مرکز کتابخانه آصفیه.

۳۹ (۲۲۷) رساله در علم موسیقی و کیفیت اصل و فرع آن

مدرس: کتابخانه نسخ خطی دولتی شرقی

تحفة النغمات (کاتالوگ، صفحه ۳).

نغمه اهل هند (کاتالوگ، صفحه ۱۶).

- پاکستان

پیشاور: کتابخانه مؤسسه اسلامی

پس از انقلاب اسلامی ایران، برخی از نسخ خطی موسیقی بعضی از کتابخانه‌ها مفقود شده‌اند و کسی از سرنوشت آنها و این که به کجا منتقل شده‌اند اطلاعی ندارد. این کتابخانه‌ها عبارتند از:

تهران: کتابخانه انجمن آثار ملی

تهران: کتابخانه خانقاه نعمت الهی

اصفهان: کتابخانه عمومی

دسترسی به کتابخانه‌های خصوصی امکان‌پذیر نبود به استثنای بعضی اشخاص که به میل خود و با خلوص نیت، ترتیب دسترسی به نسخ خطی کتابخانه‌های شخصی خود را به من دادند. من از صمیم قلب تشکرات خود را از این اشخاص بزرگ که به اینجانب لطف زیادی مبذول داشتند و آنچه را که مورد نیاز من بود در اختیارم نهادند ابراز می‌دارم: آقای کورت دورفمولر Kurt Dorf Müller، آقای فرانسوا لورر François Lesure، آقای ژوزف کوکرتز Josef Kukkert، آقای جاشیم شلیشت Joachim Schlichte، آقای کلوز کیل Klaus Keil و آقای محمد حیدری (خطاط)، همچنین از آقای مهدی صدیقی که با کمال خوشرویی و سخاوت تنها نسخه خطی نگهداری شده در کتابخانه شخصی خود را در اختیار اینجانب قرار داد، کمال تشکر و امتنان دارم.

محمد تقی مسمودیه

فهرست

پیش‌گفتار

فصل اول ۱

موسیقی ایرانی ۳

فصل دوم ۱۱۳

موسیقی هندی ۱۱۳

فصل سوم ۱۴۳

موسیقی در متون ادبی ۱۴۳

فصل چهارم ۱۸۵

سماع ۱۸۵

فصل پنجم ۲۲۱

موسیقی در منشآت ۲۲۱

www.ketab.ir

به نام خدا

کتاب فهرست نُسخ خطی در موسیقی قدیم ایران که نتیجه تلاش ۱۵ سال دکتر محمدتقی مسعودیه، بزرگمرد تاریخ موسیقی ایران است، اثری کم‌نظیر و در خور ستایش بسیار است، زیرا او سعی در جمع‌آوری آثار تمامی موسیقیدانان قدیم ایران نمود و در این راه کوشش بسیار کرده است که این اثر مصداق آن می‌باشد.

از آنجا که این کتاب دارای اهمیتی قابل توجه است و به زبان فرانسه تألیف گردیده است، لازم دانستم با اطلاعات ناقصی که دارم آن را به فارسی ترجمه نمایم؛ تا خلاء این قبیل تحقیقات در هنر موسیقی قدیم ایران مرتفع شود.

ضمناً پراکندگی نسخ خطی آثار موسیقی‌دانان ایرانی در کتابخانه‌های ایران و جهان، دسترسی به منابع برای تحقیقات در موسیقی ایران را با مشکلاتی مواجه می‌ساخت. لذا او به اکثر کتابخانه‌های دنیا تا آنجایی که قوانین آن کتابخانه‌ها اجازه دسترسی به نُسخ خطی فارسی را می‌داده‌اند مراجعه کرده و با تلاشی پیگیر، بخش موسیقی آنها را جمع‌آوری کرده به زبان فرانسه معرفی و تألیفی در حد اعلا، در دسترس علاقه‌مندان قرار داده است. لذا بسیار حیف که ترجمه فارسی آن انجام نگیرد و آثار بزرگان موسیقی قدیم کشورمان معرفی نگردند.

چنانچه قصوری در ترجمه آن ملاحظه می‌فرمائید با پوزش مرا عفو فرمایید و به بزرگواری خویش ببخشید.

در خاتمه از جناب آقای سیدمحمدتقی حسینی و جناب آقای فرهود صفرزاده و سرکار خانم هاشمی و جناب آقای صدری و دیگر بزرگان پژوهشکده هنر و فرهنگستان هنر که مرا در این مهم یاری فرموده‌اند کمال تشکر و امتنان را دارم.